

NUSAYBINLİ AZİZ YAKUB VE NUSAYBİN ŞEHRİNİN MANEVİ SAVUNMASI (M.S. 338-350)

Ahmet KÜTÜK

Dr., Fırat Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü

Özet

Tarihi kaynaklarda Nemrud tarafından kurulduğu söylenen Nusaybin şehri, Roma-İran imparatorluklarının hâkimiyet mücadelesinin Mezopotamya'daki durak noktasını teşkil etmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın Mezopotamya'da hızlı bir şekilde yayılmasını müteakip bu kent siyasi ve askeri öneminin yanında dini bir merkez hüviyetine de büründü. Bu şehirden Aziz Yakub ve talebesi Aziz Efraim gibi şöhretli din adamları yetişti.

İznik konsilinde Hıristiyan doğuyu temsil eden ve ardından kentte ilk Hıristiyan okulunu tesis eden Aziz Yakub aynı zamanda o sırada Sasanilerin artan dış saldırılarına karşı Nusaybin'in manevi koruyucusu olmuştur. O, miladi 4. asırda Nusaybin'e karşı gerçekleştirilen şiddetli kuşatmalarda kent halkının manevi direncini arttırdı, böylece Nusaybin'i almayı çok isteyen II. Şapur'un ülkesine eli boş dönmesini sağladı. Nusaybinli Yakub, gerek Nusaybin'de kurduğu akademide yetiştirdiği öğrencileri, gerekse geride bıraktığı eserleriyle Hıristiyanlığın o dönemde Mezopotamya bölgesinde yayılmasında önemli bir rol üstlendi.

Anahtar Kelimeler: Nusaybinli Yakub, Nusaybin, Roma İmparatorluğu, Sasaniler, Hıristiyanlık, Constantine, Şapur.

Abstract

Mar Jacob of Nisibis and the Spiritual Defense of the City of Nisibis (AD. 338-350)

The city of Nisibis, which according to legend was founded by Nemrud, became a focal point for both Romans and Persians in their struggle for dominance in Mesopotamia. In addition to its political and military importance the city took on the identity of a religious center following the rapid spread of Christianity in the region. It produced famous religious scholars such as St. James of Nisibis and his student St. Ephraim.

St. James, who was one of the representatives of the Christian East at the Council of Nicaea and who afterwards established the first Christian school in Nisibis, became the spiritual guardian of the city during Sassanian attacks, which were increasing at the time. He boosted the morale of the city's population in the brutal sieges that took place in the fourth century and thus helped assure that Shapur returned to his country empty-handed. At the same time he contributed to the spread of Christianity in Mesopotamia both through the students that were educated at his school and through the works that he left behind.

Keywords: James of Nisibis, Nisibis, Roman Empire, Sassanids, Christianity, Constantine, Shapur.

Kurte

Ezîz Yaqûbê Nisêbînî û Parastina Menewî ya Bajarê Nisêbînê (338-350 Z.)

Bajarê Nisêbînê ku li goreya çavkaniyên dîrokê ji aliyê Nemrûd ve hatiye avakirin, di têkoşîna hakîmîyetê ya împeratoriye Roma û Îranê ya li Mezopotamyayê de astgehek bûye. Bi taybetî, piştî belavbûna lezgîn a Mesîhîtiyê ya li Mezopotamyayê, ji bilî girîngiya xwe ya siyasî û leşkerî, bû navendeke dînî jî. Ezîz Yaqûb û xwendekarê xwe, Ezîz Efraîm, ji vî bajarî rabûne. Ezîz

Yaqûb, ku di Konsîla Îznîkê de Rojhilata Mesîhî temsîl dikir û yekemîn dibistana Mesîhî li bajêr avakiribû, di eynî demê de li hemberî êrîşên derveyî yên Sasaniyan jî bûbû parastvanê menewî yê Nisîbînê jî. Di dorpêçkirina xedar a sala 338an de, tirûşa menewî ya şênîyên bajêr qewî kir û bi vî awayî kir ku Şapûrê II., ku zêde dixwest Nisêbîn dagir bike, destevala şand welatê wî. Yaqûbê Nisêbînî, çi bi perwerdekirina xwendekarên xwe, çi jî bi berhemên xwe, di belavbûna Mesîhîtiyê ya li Mezpotomyayê de roleke sereke girt ser xwe.

Peyvên Sereke: Yaqûbê Nisêbînî, Nisîbîs, Mesîhîtfî, Împeretora Romayê, Sasanî, Şapûr.

چکیده

عزیز یعقوب نصیبینی ودفاع معنوی از شهر نصیبین

شهر نصیبین – که در منابع تاریخی بیان شده است به دست نمرود ساخته شده است – مرکز درگیری امپراطوریهای روم و فارس در سرزمین بین النهرین به شمار می رفت. بعد از انتشار دین مسیحیت در سرزمین بین النهرین، شاهد شکل گیری هویت دینی قابل توجهی در کنار اهمیت سیاسی و نظامی برای این شهر بودیم. عالمان دینی زیادی همچون عزیز یعقوب و شاگردش عزیز افرایم اهل این شهر بوده اند. علاوه بر آنکه عزیز یعقوب بنیانگذار اولین مدرسه مسیحیت در شهر نصیبین بوده است؛ نقش قابل توجهی را هم در بالا بردن روحیه ی مردم شهر و دفاع از شهر در برابر دشمنان خارجی داشته است تا جاییکه –به عنوان مثال- شاپور دوم بعد از محاصره سخت و طولانی شهر، به ناچار در سال 338 عقب نشینی کرد. عزیز یعقوب از خلال ایجاد اولین مدرسه علوم مسیحیت در شهر نصیبین و نیز آثاری که از خود برجای گذاشته است؛ تأثیر مهمی در گسترش مسیحیت در سرزمین بین النهرین داشته است.

واژگان کلیدی: یعقوب نصیبینی، مسیحیت، روم، ساسانیان.

المخلص

الدفاع المعنوي عن مدينة نصيبين ، وعزیز یعقوب النصیبینی، م(338-350)

مدینة نصیبین التي یقال فی المصادر التاريخية انها أسست من قبل نمرود، كانت نقطة صراع ونضال من أجل الهيمنة بين الإمبراطوريات الرومانية و الفارسية في بلاد ما بين النهرين،

خاصة بعد انتشار المسيحية في بلاد ما بين النهرين سرعان ما احاطت الأهمية السياسية والعسكرية في هذه المدينة مع هوية دينية. تخرج من هذه المدينة رجال الدين مشهورون، مثل عزيز يعقوب و تلميذه عزيز افرايم عزيز يعقوب الذي كان يمثل الشرق المسيحي في قنصلية إزنيق، أنشئ أول مدرسة مسيحية في مدينة نصيبين، وفي نفس الوقت كان المدافع المعنوي للمدينة ضد الهجمات الخارجية المتزايدة ، حيث لعب دورا كبيرا في رفع معنويات أهالي المدينة، فرجع شاهبور الثاني بعد حصار شديد عام 338 بخيبة الأمل فلعزيز يعقوب دور هام في نشر المسيحية في بلاد ما بين النهرين في ذلك الوقت ،من خلال أولى مدرسة أنشأها في نصيبين و الأثار التي خلقها.

الكلمات الرئيسية: يعقوب النصيبين، نسيبيس والمسيحية والإمبراطورية الرومانية، الساسانيون، شابور.

Giriş

Miladi 4. asır ortalarından itibaren Bizans ve Sasanî imparatorluk bölgesinin kırmızı çizgisini oluşturan Nusaybin şehri, 7. asra kadar bu mücadelede her iki imparatorluk tarafından gerçekleştirilen birçok kuşatmaya maruz kaldı. Bunlar arasında en şiddetlisi kuşkusuz 338 ve 350 yılındaki Sasanî kuşatmalarıdır. O sırada kent Roma İmparatorluğu'nun elinde bulunmaktaydı ve ihtirash İrân kralı II. Şapur (309-379) tarafından Sasanîlerin Mezopotamya hâkimiyeti önündeki en büyük engel olarak görülüyordu.

Güçlü Roma imparatoru Büyük Constantine (305-337)'nin 337 yılındaki ölümünü fırsat bilen II. Şapur vakit kaybetmeden Nusaybin üzerine ilk kuşatmasını 338 yılında gerçekleştirdi, fakat kenti almaya muvaffak olamadı. Şapur, 348 yılında gerçekleşen Sincar Savaşı'nda Romalılara karşı kısmi başarı kazanmasına rağmen kati bir zafer elde edemedi. 350 yılındaki Nusaybin kuşatması ise kuşkusuz Nusaybin'in tarihte yaşadığı en zorlu kuşatma olmuştur. Buna rağmen şehir Şapur tarafından alınamamış, ancak 363 yılında Roma imparatoru Jovian (363-364) ile imza edilen antlaşma sonucunda barış yoluyla Sasanîlere terk edilmişti.

Dönemin kaynakları 338 ve 350 yılı kuşatmalarındaki savunma başarısında bir ismi özellikle ön plana çıkarırlar kentin yerlisi ve manevi savunucusu Nusaybinli Aziz Yakub. Bu makalede Aziz

Yakub'un hayatı çerçevesinde 4. yüzyıl ortalarında gerçekleşen bu kuşatmaların ayrıntılarını sunmaya çalışacağız.

Aziz Yakub'un Gençlik Yılları ve İznik Konsili (M.S. 325)

Nusaybinli Yakub, Nusaybin şehri ve burada kurulan akademi için en önemli isimlerden biridir. Onun 325 yılından sonraki hayatı hakkında kaynaklarda bolca bilgi bulunmasına rağmen çocukluk ve gençlik dönemi hakkında yok denecek kadar az bilgiye sahibiz. Dolayısıyla onun doğum tarihi belli değildir. Ölüm tarihi hakkında da gerek ana kaynaklar gerekse modern kaynaklarda ihtilafli ve karmaşık bilgiler mevcuttur¹.

MS. 3. yüzyılda bu bölgede dünyaya gelerek Nusaybin yakınlarında bulunan bir manastırda rahiplik hayatına girdiği tahmin edilen Aziz Yakub, piskoposluğa yükselinceye kadar münzevi bir hayat yaşadı. O, bu yüzden ikametgâh olarak bir dağın en yüksek yerini seçti ve kışın bir mağarada barınarak geçirdi. Sadece çiğ olarak yediği yabancı otlar ve köklerle beslendi. Bir gömlek ve paltodan başka elbisesi yoktu. II. Maximianus (308-313) tarafından sürdürülen işkenceler sırasında birçok eziyetlere katlandı. Onun kişisel erdemi ve büyük itibarı Nusaybin piskoposluğuna terfi etmesine sebep oldu. Piskoposluğa yükselince ise, Nusaybin'de kendi adını taşıyan kiliseyi inşa etti. Bu şehre gelen Aziz Miles bu binanın heybetine şaşırmişti ve birkaç gün orada Aziz Yakub ile kaldı (Butler, 1845, v.7, s.110-111;

¹ 350 yılındaki Nusaybin kuşatmasının anlatılmasında ve özellikle Aziz Yakub'un burada hazır bulunmasıyla ilgili tarihçilerin verdiği bilgilerden kaynaklanan kronolojik bir karmaşa vardır. Erbil Vekaynamesi, Agapius ve Ebu'l Ferec ve diğer birkaç ana kaynak dışında kilise tarihçilerinin çoğu, Yakub'un 350 yılındaki kuşatmada kenti savunduğunu yazarlar. Halbuki, yukarıda adigeçen kaynaklar Aziz Yakub'un 338 yılında öldüğünü kaydetmektedir. Agapius, açıkça Constantine'in ölümünden sonra (m. 337) Nisibis'e saldıran Şapur'un bir sonuç elde edemediğini ve aynı yıl Nusaybin piskoposu Yakub'un dünyadan ayrıldığını yazıyor. (Bkz. Agapius, 1912, s.565) Anonim Edessa Kroniği de kısa cümlelerle konuyu teyit ediyor. (Anonim, 1864, s.32) Bununla birlikte, genellikle Aziz Yakub ile birlikte anlatılabilen Şapur'un Mygdonius (Hirmas) Nehri'ni kentin duvarlarına yönlendirerek duvarlarda gedikler oluşturması hadisesi, 350 yılında yapılan son seferde gerçekleşmişti. Buradaki karmaşa, muhtemelen Nusaybin üzerine Şapur tarafından Constantine (337-361) zamanında gerçekleştirilen üç ayrı seferin o dönem tarihçileri tarafından karıştırılmasından kaynaklanıyor. Tahminimiz odur ki, 338 yılındaki seferde Yakub kenti savunduktan kısa bir müddet sonra ölmüştü, son seferde kenti dualarıyla savunan ise Aziz Yakub değil öğrencisi Efraim olmalıdır ki Ebu'l Ferec'in kroniğinde bu şekilde aktarılır. (Bkz. Abu'l Ferec (Bar Habreus), 1999, s.134-135) Bu durum günümüz kaynaklarının da bir ikileme düşmesine sebep olmuş. Bazı kaynaklar onun 338'de öldüğünü kaydederken diğer bazıları Aziz Yakub'un 350 yılındaki kuşatma esnasında şehrin savunmasında hazır bulunduğunu kaydetmektedir. Bu konu şu kaynakta güzel bir şekilde kritize edilmiştir: (Ephraim, 1898, s.139)

Akyüz, 1998, s.14). Erbil Vekayinamesi'nde, Nusaybinli Yakub hakkında şu bilgileri ediniyoruz:

O tarihlerde sınır kenti Nusaybin'de yaşayan ve Tanrı'dan korkan Yakub adında bir adam vardı. Bu adam havariler gibi mucizeler yapıyordu, peygamberler gibi işaretler gösteriyordu. Yakub sık sık efendisi gibi bütün bir geceyi dua etmekle geçiriyordu ve sık sık oruç tutmasıyla her yerde biliniyor ve herkes tarafından takdir ediliyordu (Mşiha Zha, 2002, s.114-115).

Edessalı James'in kroniğinde Urfa'da Aithallaho'nun 19. piskopos olarak Urfa'da, Nusaybinli Yakub'un ise Nusaybin'de kutsandığını kaydediyor ve her ikisinin de İznik Konsili'nde hazır bulduklarını ekliyor (James of Edessa, 1899, s.309; Urfalı Mateos, 1987, s.25, not 73). Anonim Edessa Kroniği de 635 Greek yılında (m. 324) Aithallaho'nun Urfa piskoposu olduğunu ve İmparator Büyük Constantine (305-307)'in hükümdarlığının 21. yılına tekabül eden MS. 325 yılında düzenlenen ve 318 piskoposun katıldığı İznik Konsili'ne doğuyu temsilen iştirak ettiğini kaydeder (Anonim, 1864, v.5, s.32, 41)².

Aziz Yakub bu konsilin sona ermesinden sonra kendisinin piskoposluk bölgesi olan Nusaybin'de 326 yılında bir akademi kurdu (Şer, 2006, s.34; Honigmann-Bosworth, 1993, v.7, s.983). Yakub ayrıca inşa etmiş olduğu kilisenin dışında Sarguga (Tamnath) köyünün yakınında *Gemi Manastırı* adını verdiği bir manastır da inşa etti. Arius'un heresizmi yayılmaya başlayıp birçok kiliseyi bozduğu zaman Aziz Yakub, kilisesine bulaşmasından korumak için yoğun çaba harcadı (Akyüz, 1998, s.19; Butler, 1845, v.7, s.111).

Nusaybinli Aziz Yakub, aynı zamanda Roma ile Persliler arasında baş gösteren savaşların bir tanığıydı ve dönemin kaynakları onun şehri dualarıyla Perslilerden koruduğunu yazar. O, İranlıların 338 yılındaki üç ay süren Nusaybin kuşatması sırasında şehrin

² Diğer kilise tarihçileri de Aziz Yakub'un bu konsilde hazır bulunduğunu teyit ediyor. (Bkz. Theodoret, 1854, s.31-33; Gennadius, 1906, s.386; Agapius, 1911-1912, s.547-548. Siirt Vekayinamesi'nin yazdığına göre bu konsil üç yıl sürmüştür. Vekayiname konsile katılanların tamamının ismini veriyor. Bkz. s.106-108; Theodoret, 1854, s.31-33; Gennadius, 1906, s.386; Agapius, 1911, s.547-548. Wright, 1894, s.31. Bu konsile Efraim'in de katıldığına dair bazı bilgiler var. Agapius açıkça onun konsilde Yakub ile birlikte olduğunu yazıyor. (Agapius, v. 7, s.547-548.) Siirt Vekayinamesi de onun Mar Yakub ile birlikte olduğunu üçüncü ağızdan kaydediyor. (s.107; Ayrıca bkz. Ephraim, 1898, v. 13, s.123). İznik Konsili'nde aşırı doğu Nusaybinli Yakub tarafından temsil edilirken, aşırı batı düşüncesinin temsilcisi ise Cordovalı Hosius olmuştur. (Rae, 1892, s.79) Bir rivayete göre Yakub, 326 yılı civarında Aziz Eustathius'un önderliğinde düzenlenen Antakya Konsili'ne de katıldı. Bkz. Butler, 1845, v.7, s.111)

askerlerini istilacılara karşı cesaretlendirmişti. Aziz Yakub, bazı kaynaklarda 350 yılındaki kuşatmaya karşı şehri savunduğu iddia edilmesine rağmen yukarıda bahsettiğimiz gibi (Bkz. Dipnot 1) aslında 338 yılında İran seferi neticesinde ölmüştür (Wright, 1894, s.31; Honigmann, 1997, s.101; Segal, 2002, s. 228; Jonha, 2003, s.627; Akyüz, 1998, s.20).

II. Şapur'un Birinci Nusaybin Kuşatması (M.S. 338)

Sasani hanedanı içerisinde II. Şapur dönemi, Romalılar ile Sasaniler arasındaki hâkimiyet savaşlarının en şiddetli olduğu ve sınırların en çok değiştiği bir dönem olmuştur. Şapur'un Mezopotamya'yı işgali ve Nusaybin kuşatmaları, Büyük Constantine'nin ölümünden hemen sonra başlar³. Şapur, dedesi Narses (293-302)'in 4. yüzyıl başlarında Romalılarla imza edilen barış sonrasında Dicle ötesindeki beş vilayetle birlikte Nusaybin'i Romalılara terk etmiş olmasını kabullenemiyordu ve bu toprakların İranlılara ait olduğunu düşünüyordu. Bu doğrultuda uzun saltanat döneminde Mezopotamya topraklarını geri kazanmak için mücadele etti. Bu bölge hâkimiyeti için anahtar şehir olarak gördüğü Nusaybin'i defalarca kuşattı, fakat elde edemedi.

Şapur, açıkça Mezopotamya'yı geri kazanmayı ve Dicle'den Fırat'a kadar Romalılara saldırmayı amaçlıyordu. Bütün bunlar içerisinde en önemlisi Nusaybin'di. Bu kentin büyük bir dayanıklılıkla süren savunmaları daima etkin bir şekilde imparatorlar tarafından sağlanıyordu. Şapur, onu nehirler arasındaki bölgede Roma mevkiinin anahtarı olarak görüyordu ve 338'de buranın sahibi olmak için ilk teşebbüsünü gerçekleştirdi (Rawlinson, 1875, v.3, s.321-322).

Nusaybin'in 338 yılındaki ilk kuşatması 60 gün sürdü. Bu kuşatmayla ilgili çok az ayrıntı bize ulaşır. Bunlar arasında en değerlisi şüphesiz kuşatmaya karşı Aziz Yakub ile birlikte şehrin manevi günü olan Aziz Efraim'in yazdıklarıdır. Efraim'in, Nusaybin'e

³ II. Şapur'un 309 yılında İran tahtına oturmasına rağmen, ilk Nusaybin kuşatması için bu tarihi seçmesi Büyük Constantine'in bu tarihe denk gelen ölümüyle alakalıdır. Roma İmparatorluğu'nu 39 yıl 9 ay 22 gün yöneten bu imparator cesaretiyle barbarlara korku salmıştı. Onun, 22 Mayıs 337'deki ölümünden sadece bir yıl sonra II. Şapur haşmetli ordusuyla Nusaybin önünde göründü. Gerçekten Erbil Vekaynamesi'nde geçen *Şapur, zaferden zafere koşan, yeryüzünü yaydığı korkuyla kaplayan kral Constantine'nin öldüğünü ve oğlu Constantinus'a imparatorluğun doğu kesimini bıraktığını öğrendiği zaman Hıristiyan bölgelerini bir engele takılmadan istila edebileceği zamanın gelmiş olduğunu düşündü* (Bkz. Mşiha Zha, 2002, s.117) şeklindeki ifade bu durumu teyit ediyor. (Ayrıca Bkz. Anonim, 2010, s.123; Butler, 1845, v.7, s.114).

hitaben yazdığı *Carmina Nisibena* adlı eserinde kentin bu kuşatmada duvarlarının yıkıldığını fakat tekrar yükseltildiğine dair değerli bilgiler buluyoruz:

Ey Nusaybin bunları duy! Bütün bu şeyler senin için yazıldı ve söylendi. Sen dünyada savaş ve kavgaların sebebi oldun. Sen galip geldiğinde ve büyüdüğünde ağıt ve şükür için ağızlar açıldı. Senin kurtuluş günün bütün günlerin şahıdır. Kutsal günde (Pazar günü) senin duvarlarını yıkıldı. Oğul'un yeniden diriliş günü yıkıntıların tekrar yükseldi. Yeniden diriliş günü, ismiyle seni yükseltti (St. Ephraemi Syri, 1866, (Ağıt III, 4), s.79-80; Ephraim, 1898, v.13, s.171).

Bir diğer kaynak olan Erbil Vekayinamesi bu kuşatmada kentin piskoposu olan Yakub'un dualarıyla düşmanı kentten uzaklaştırdığını hikâye eder:

Şapur, Constantine'in öldüğünü ve imparatorluğun doğu kesimini oğlu Constantinus'a bıraktığını öğrendiği zaman Hıristiyan bölgelerini bir engele takılmadan istila edebileceği zamanın gelmiş olduğunu düşündü ve sınır kenti Nusaybin'e doğru hareket etti. Ancak bu kentin dikenler arasında bir gül olduğu gibi korunmakla kalmayıp krallar kralının güçlü efendisinin koluyla da korunduğunu bilmiyordu. Tanrı, ünlü ve dindar piskopos onurlu Yakub'un aracılığıyla Kral Şapur'un Nusaybin önünden çekilmesini sağladı.(Mşiha Zha, 2002, s.117-118).

Şapur, yeni Roma imparatoru Constantius'un yokluğunda kente saldırmıştı. Nusaybin, sadece garnizon ve halk tarafından değil, aynı zamanda kentin piskoposu Aziz Yakub'un dualarıyla da savunuldu. Yakub, ülke halkının kurtuluşu için mucizelerle çalışmasıydı dirençleri hareketlenmeyecekti. Sonuç olarak Şapur'un birlikleri geri püskürtüldü ve o duvarların önünde iki ay bekledikten sonra kuşatmayı kaldırmaya mecbur kaldı (Rawlinson, 1875, v.3, s.322; Butler, 1845, v.7, s.114).

Dönemin diğer kilise tarihçileri de bu olayı eserlerinde anlatarak kent ile özdeşleşmiş olan piskopos Yakub'un Nusaybin'e yönelen Pers saldırılarına karşı kendisine aktif bir rol verirler (Vailhe, 1911, v.11, s.84; Neusner, 1969, v.4, s.6). Bede, eserinde kısa bir ifadeyle Nusaybinli Yakub'un Pers saldırılarına karşı kenti koruduğundan bahseder, fakat olayın ayrıntılarına dair bilgi sunmaz (Bede, 1843, s.272). Bir diğer kilise tarihçisi olan Philostorgius da aynı olayı bahisle kentin Yakub'un dualarıyla korunduğunu ve onun sarsılmaz bir umut ve güvenle şehrin güvenliği için Tanrı'nın

yardımla savaştığını yazar (Philostorgius, 1855, s.459). Agapius da aşağı yukarı aynı şeyleri hikâye ederek Şapur'un, Büyük Constantin'in ölümünü duyduktan sonra Nusaybin üzerine yürüdüğünü ve 30 gün şehri kuşatma altında tuttuğunu, fakat bir sonuç elde edemeden ülkesine döndüğünü yazar (Agapius, 1911, v.7, s.565).

Edessalı James, ayrıntıya girmeyerek Şapur'un savaşmak üzere Nusaybin'e yürüdüğünü, fakat piskopos Yakub'un duaları sayesinde mahcubiyetle geri çekildiğini ifade eder (James of Edessa, 1899, s.310). Siirt Vekayinamesi'nde de konuyla ilgili aynı bilgiler mevcuttur. Buna göre Constantine'in ölümü üzerine çılgın Şapur, kötü eğilimlerini daha fazla gizlemedi. Hükümdarlığının 31. yılında⁴ Hıristiyanlara saldırarak kiliseleri yıktı ve Nusaybin'e doğru harekete geçti. Ama yenildi ve düş kırıklığına uğradı. Tanrı, Nusaybin sakinlerini Aziz Yakub'un duaları ve onu izleyen iyi yürekli ruhbanların duaları ve Aziz Efraim'in dualarıyla kurtardı (Anonim, 2010, s.115-116). Erbil Vekayinamesi şöyle der:

Aşiretlerin babası Yakub, kent duvarlarının üzerine tırmandı ve Tanrı'dan ya kendini öldürmesini ya da halkını bu putperestlerin elinden kurtarmasını istedi. Efendimiz onu dinledi. Bir bakın birdenbire havada bir sinek ordusu belirdi ve Şapur'un ordusunun tepesine çöktü. Sinekler atların burun deliklerinden içeri girdiler ve onları delirttiler ve insanların gözleri körelti ve kaçmaktan başka çıkar yolları kalmadı. Çünkü bu doğal olmayan körleşmeden çok korkmuşlardı ve Roma ordusu onları böyle bir karmaşa içindeyken yok edebilirdi (Mşiha Zha, 2002, s.118).

Siirt Vekayinamesi konuyla ilgili bir başka bahiste kral II. Constantin (337-361)'in onunla etkin bir şekilde savaşarak onu yendiğine dair bir ayrıntı sunar ve Yakub'un duaları sayesinde Tanrı'nın Şapur'un üzerine kara bir bulut ve gökten taşlar gönderdiğini yazar (Anonim, 2010, s.123)⁵.

Erbil Vekayinamesi, Aziz Yakub'un mucizelerinin birkaç kişi tarafından Roma imparatoruna ulaştırıldığını ve imparatorun da Yakub aracılığıyla iyilikler yaptığı için Tanrı'ya şükrettiğini kaydeder. Pers kralı ise tehditler savurarak geri çekilmiş, Romalıların inancını bu

⁴ Şapur 309 yılında İran tahtına oturduğuna göre, onun hâkimiyetinin 31. yılı 340 yılına tekabül ediyor. Müellif, bununla muhtemelen bu ilk kuşatmayı kastediyor.

⁵ İstifade ettiğimiz diğer ana kaynaklarda imparatorun birinci kuşatma sırasında şehirde olduğuna dair bir ayrıntıya rastlamadık. Belki de müellif, bu kuşatmayı Şapur'un 346'da gerçekleştirdiği ikinci kuşatmasıyla karıştırıyor. Zira, imparator II. Constantin ikinci kuşatma öncesinde 345 yılında Nusaybin'de idi. (Bu konuda şu makalelere bkz. Bury, 1896, s.305; Baynes, 1911, v.1,s.57).

topraklardan silmeye yemin etmişti (Mşihha Zha, 2002, s.118). Son olarak Ebu'l Ferec'in verdiği bilgiye göre, Şapur bu ilk kuşatmadan Aziz Yakub ve Aziz Efraim'in duaları sayesinde zilletle geri çekilmek zorunda kaldı. Bununla birlikte müellif bu ilk kuşatmanın Büyük Constantine'in ölümünden önce gerçekleştiği kanaatindedir (Krş. Ebu'l Ferec, 1999, v.1, s.134).

II. Şapur'un İkinci Nusaybin Kuşatması (M.S. 346)

İlk teşebbüsünde beklemediği bir dirençle karşılaşarak başarısız olan Şapur, 341 yılına kadar dikkate değer bir ilerleme kaydetti. Ermenistan tahtına bağımsız bir hükümdar yerleştirerek onu yeminlerle bağlamış ve sadece Ermenistan üzerine değil aynı zamanda Ermenistan ile Kafkasya arasındaki tüm bölgede üzerine etkisini kurmuştu. Fakat o, hala bu başarılarından hoşnut değildi. Onun büyük ideali Romalıları Mezopotamya'dan sürmektir ve bu amaçla Nusaybin'i elde etmeyi isteği devam etti. Böylece Ermenistan meselesini kendi isteğine göre hallettikten sonra 346 yılında Kuzey Mezopotamya şehri Nusaybin'e ikinci bir saldırı gerçekleştirdi (Rawlinson, 1875, v.3, s.323-324).

10

Mukaddime,
Sayı 5, 2012

Tarihi kaynaklarda, kentin bu ikinci kuşatmasıyla ilgili ilk kuşatmaya nazaran çok sınırlı bilgi mevcuttur. İmparator II. Constantinus'un, 4 Mayıs 345'te Nusaybin'de bulunduğu biliniyor. Bununla birlikte, 344 ila 348 yılları arasında Romalıları ile Persliler arasında herhangi bir savaş olduğuna dair bir nota sahip değiliz. Şapur, 346'da Nusaybin'i kuşatmıştı, fakat üç ay süren bu kuşatma süresince herhangi bir çarpışma olduğuna dair bir işaret yoktur (Bury, 1896, v.5, s.305; Neusner, 1969, v.4, s.6). Kuvvetle muhtemel yine duvarların büyüklüğü ve garnizonun dayanıklılığı ona engel oldu ve Şapur, bir kez daha birçok zaferiyle elde ettiği itibarını kaybederek çekilmek zorunda kaldı (Rawlinson, 1875, v.3, s.323-324; Butler, 1845, v.7, s.114). Roma imparatoru, ayrıca ordusunun bir bölümünü Sasani sınırını korumak üzere bölgeye göndermiş, 348 yılında Singara (Sincar) yakınlarında galibi belli olmayan Sincar Savaşı yapılmıştır (Gibbon, 1804, v.2, s.317; Neusner, 1969, v.4, s.6; Bury, 1896, v.5, s.302; Sykes, 1915, v.1, s.447. Sincar Savaşı ile ilgili ayrıntı için bkz. Kütük, 2012, s.56-58).

II. Şapur'un Üçüncü Nusaybin Kuşatması (M.S. 350)

Sasani kralı II. Şapur'un Nusaybin'i ele geçirmek adına gerçekleştirdiği en şiddetli kuşatma kuşkusuz 350 yılındaki kuşatma olmuştur. Gerek dönemin kilise tarihleri ve gerekse vekayiname tarzında yazılmış eserlerinde kentin bu kuşatması ve sonuçları hakkında bolca bilgi bulunur. Bu kaynaklardan edindiğimiz izlenim odur ki, Nusaybin'i almak artık II. Şapur için bir onur meselesi olmuştu ve Mezopotamya'nın diğer şehirlerini ele geçirerek Romalıları Fırat ötesine sürmek için iyi bir başlangıcı teşkil ediyordu. Bu doğrultuda kent üçüncü kez ve tüm şiddetiyle Şapur tarafından kuşatıldı.

Batıda sivil savaşların çıkması ve II. Constantinus'un ordularıyla birlikte Avrupa'ya hareket etmesi, şüphesiz Pers kralını daha önce iki kez mahcubiyetle döndüğü bu kenti bir kez daha kuşatma teşebbüsüne girişmesi konusunda cesaretlendirmişti. O, birçok yerli ordu topladı ve bu orduyu Hint birlikleriyle güçlendirdi. Bu güçle yaz başlarında Dicle'yi geçti ve birkaç istihkâmı ele geçirdikten sonra Nusaybin'i kuşattı (Rawlinson, 1875, v.3, s.325; Oussani, 1913, v.11, s.715). Şapur, topladığı atlı ve yaya birliklerine ek olarak birçok fil topladı. Onların sırtlarına yerleştirilen bir çeşit tahta kuleler vardı ve vücutlarının altlarına güçlü iplerle bağlanırdı. Bu kule ok, yay ve mızraklara sahip silahlı adamlarla doluydu (Neale, 1846, s.52-53).

Nusaybin halkı, Şapur'un geldiğini duyunca büyük bir korku ve endişeye kapıldı. Duvarları güçlü değildi ve askerleri fazla değildi. Roma İmparatorluğu'ndan kendilerine yardım gelmesi uzun zaman alacaktı. Şapur'a nasıl karşı duracaklarını bilmiyorlardı. Fakat onların şehirdeki duvarlardan ve askerlerden daha güçlü bir silahları vardı. O da Yakub adındaki piskoposlarıydı. O, halkın içinde bulunduğu tehlikeyi gördü. Pers ordusunun nasıl güçlü, kendi şehrinin nasıl zayıf olduğunu biliyordu. Fakat onun inancı dünyanın üstesinden gelebilirdi. Samimi bir şekilde Tanrı'ya halkını koruması için dua etti. Kutsal makamın putperestlerce kirletilmesine izin vermemesi için ona yalvardı. Yakub, kent halkını cesaretlendirdi. Onlara eski zamanlarda kendilerinden önce Tanrı'nın büyük kurtuluşlar getirdiğini hatırlattı (Neale, 1846, s.54-55; Rawlinson, 1875, v.3, s.326).

Her gün Şapur ordusunun ilerleyişi hakkında yeni haberler geldi ve sonunda bir yaz akşamı Persli kalabalık şehrin etrafındaki tepede görüldü. Önce davul ve trampetlerle atı ilerledi. Sonra hükümdarlık filleri uzun kuleleriyle ve daha sonra uzun karanlık bir yolda ordunun

geri kalanı geldi. Bunların arkasında malzeme taşıyan kalabalık ve kampı takip eden kadınlar vardı. Başında altından kaskıyla kral Şapur göründü (Neale, 1846, s.56).

Şapur'un 70 gün (bazı kaynaklara göre 100 gün) sürmesine rağmen başarı elde edemediği bu üçüncü kuşatması hakkında kaynaklar ayrıntılı bilgi sunarlar. Daha önce belirttiğimiz gibi, kaynakların çoğu Aziz Yakub'un 338 yılındaki kuşatmada öldüğünü belirtmesine rağmen, onun 350 yılındaki kuşatmada da kenti savunduğunu belirten ana kaynaklar vardır. Bunlar arasında en önemlisi Piskopos Theodoret'un yazdığı Kilise Tarihi'dir. Yakub'un kenti savunması ve Mygdonius Nehri'nin duvarları yıkması hadisesini birlikte anan bu müellif, Pers kralının Romalılara savaş açarak harekete geçmesi üzerine imparator Constantinius'un da birliklerini toplayarak Antakya'ya ilerlediğini ve düşmanı Roma ordusu sayesinde değil, Roma İmparatorluğu'nda yaşayan dindar bireyler sayesinde yendiğini anlatır ve olayın detaylarını şu şekilde verir:

Bazıları tarafından Mygdonia Antioch olarak bahsedilen Nusaybin, Pers ve Roma sınırları arasında uzanır. James (Yakub) bu şehrin koruyucusu ve lideriydi. Bütün yetenekler onda birleşmişti. Bu şehir Roma hükümeti yönetimi altındayken Pers ordusu kenti abluka altına aldı. 70 gün boyunca onu kuşattılar, duvarlarına karşı su barajları kurdular, birçok savaş makineleri inşa ettiler. Yine de onu teslim etmeye zorlayamadılar. (Theodoret, 1854, s.123-124).

6. asrın putperest tarihçisi Zosimus, II. Şapur'un emri altında olan Perslilerin bu dönemde Mezopotamya'yı işgal ettiğini ve tüm güçleriyle Nusaybin'i kuşattığını, fakat Roma ordu komutanı olan Lucillianus'un* aldığı tedbirler sayesinde kentin tehlikelerden kurtulduğunu yazmakla yetinir ve Aziz Yakub'a hiç değinmez (Zosimus, 1814, s.72). Konuyla ilgili bilgi veren bir diğer kaynak olan Paschale Kroniği'nde ise şu bilgiler kayıtlıdır:

Pers kralı Şapur, Mezopotamya'ya karşı geldi ve 100 gün boyunca Nusaybin'i kuşattı. Şehre karşı savaşı değişik yollarla sürdürdü. Birçok makinalar kullandı, kendi hizmetinde birçok fil ve paralı asker getirdi. Eğer onlar şehri terk etmeye yanaşmazlarsa şehri yok etmekle tehdit edecekti. Nusaybinlilerin, kenti terk etmeye yanaşmamaları üzerine Şapur, şehri nehriyle sel içerisinde bırakmaya

* Lucillianus kentin savunmasında aktif rol almış olan Romalı askeri yetkilidir. Kaynaklar, Aziz Yakub'un manevi anlamda gerçekleştirdiği başarıyı onun askeri anlamda üstlendiğini yazar ve cesaretinden dolayı Lucillianus'u överler.

azmetti (Paschale Kroniği'nden aktaran Dodgeon-Lieu, 1994, s.203-204).

Şapur, kuşatmanın uzun zaman alacağını biliyordu. Bu yüzden kamp kurduğu yerin arasında iki duvar inşa etti. İç duvar onu kuşatmadan korumaya hizmet etti. Dış duvar ise bölgede ona saldıran herhangi bir düşmandan onu koruyacaktı. Bütün Persli mühendisler şehri almak için gerekli olan aletleri imal etmek amacıyla çalıştılar. Mancınıkların duvarda oluşturdukları sarsıntı şehrin her tarafında duyuluyordu. Büyük taşlar düştü, harç döküldü ve hala ağır mancınık şehrin zayıf yerlerine karşı yürüyordu. Her darbe duvarı savunanlar tarafından bir deprem gibi hissedildi. Fakat Nusaybin halkı, surların yıkılışını sessizce izlemedi, onlar mancınığı kullanan askerlere bağırıyorlar ve onlarla duvar arasına kum sepetleri bıraktılar (Neale, 1846, s.58-60).

Şapur'un amacı öyle gözüküyordu ki, kentin içerisinde kalıcı bir Pers kolonisi kurmaktı. Kuşatma emsalsiz bir enerjiyle sıkıştırıldı. Ana kaynaklarda da belirtildiği gibi, Persli işçiler tarafından Mygdonius (Hirmas) Nehri'nin kaynağı şehre doğru kesildi ve sular birbirine bağlı tümseklerle hapsedildi. Dört aylık bir iş sonrasında set Şapur tarafından biçimlendirildi. Böylece tüm Nusaybin'in etrafını kuşatacak şekilde yapıldı. Şehrin etrafında bir ada gibi yapay bir göl oluşturuldu. Bu yapay göl üzerinde ordu filosu (gemileri) askerler 500 pound ağırlığındaki taşları fırlatan savaş makinaları ile dolduruldu. Suların karşı konulamayan gücü duvarları zorladı (Gibbon, 1804, v.2, s.320; Neale, 1846, s.63-66; Rawlinson, 1875, v.3, s.326; Ephraim, 1898, v.13, s.139; Butler, 1845, v.7, s.114; Baynes, 1911, v.1, s.57; Neusner, 1969, v.4, s.7; Oussani, 1913, v.11 s.715). Theodoret Hirmas Nehri'nin yönünün şehrin duvarlarına çevrilmesinin ayrıntılarını şu şekilde aktarıyor:

(Persliler) sonunda şehrin içine akan Mygdonius (Hirmas) Nehri'nin yönünü durdurmaya karar verdiler. Onun taşkınyından korunmak için nehrin her bir kıyısı üzerinde surlar yaptılar ve o kadar çok su birikti ki, su yatak seti üzerinden akmaya başladı. O sırada suyu duvarlara karşı ucu demirli bir kalın bir kütük gibi fırlattılar. Duvarlar sarsıntıya dayanamadı ve yıkıldı. Nehrin, şehrin karşı kıyısına hızla akması aynı zamanda bir felakete de sebep olmuştu. Bu kısımda duvarlar, aynı şekilde nehrin şiddetine dayanamayarak yıkıldı. Duvarları bu şekilde hırpalayan Şapur, hiçbir zorluk çıkmadan şehri alacağını umuyordu (Theodoret, 1854, s.124).

Nusaybin'in durduğu düzlüğü sel kapladı. Şapur, doğanın gücünü gördü ve ovanın aşağı kısmını o kadar toprak su çekti ki su çıkamadı, fakat şehrin çevresinde derin bir göl oluştu ve mazgallı siperlere ulaşmaya kadar tedrici olarak duvarlardan yukarıya sızdı. Böylece yapay bir göl oluşturarak enerjik kral hızla bir donanma gemisi oluşturdu ve ordu gemilerini yerleştirerek gemileri suya indirdi. Büyük bir ilerlemeyle şehrin duvarlarına saldırdı. Fakat savunmacılar azimle dayandıklarından dolayı hiçbir baskı yapılamadı (Rawlinson, 1875, v.3, s.326; Bletterie, 1784, v.2, s.303).

Sonunda suların ağırlığı altında şehir duvarları çöktü. Biriken sular 150 adımlık mesafede kendine yol bulmuştu. Şövalye ve filler yarıktan geçerek hücum ettiler. Fakat büyük hayvanlar geri firar ederek saldırganların hattını kırdılar. Nusaybin'in akıbeti günün sonucuna dayandı, ağır ordu süvarisi çamurda bozuldu ve birçoğu sularla dolu görülmeyen çukurlarda boğuldu. Yaralarıyla azgınlaşan filler söyleneni yapmıyor ve binlerce Persliyi okçuyu çiğniyordu. Pers kralı kızgınlıkla ordusundaki aksilikleri izliyordu (Gibbon, 1804, v.2, s.320; Rawlinson, 1875, v.3, s.326; Baynes, 1911, v.1, s.59).

Nusaybin'in duvarlarının suların gücüyle değil, Persli askerlerin duası sayesinde çöktüğünü yazan kaynaklar da vardır. Persli yazarlara göre, kuşatmadan bikan Şapur, şehrin düşmesi için askerlerine Tanrı'ya dua etmelerini emretti ve askerler başarı için Allah'a yalvarırken duvarlar çöktü (Buckingham, 1827, s.245; Malcolm, 1829, v.1, s.76; Elliot, 1849, v.1, s.164). Öncelikle atlı okçular ağır süvarilere öncülük etti. Sonra sırtlarında demir kuleler taşıyan filler geldi, her bir kulede birçok okçu vardı. Bir gedikten saldırmak tuhaf bir durumdu ve doğal olarak başarısızlıkla sonuçlandı. Atlar çamurda şaşkın hale geldi. Filler bile bu zorlukların üstesinden zor geldi ve bir yara alır almaz devriliyor ve bataklıkta bir daha asla kalkamıyorlardı (Rawlinson, 1875, v.3, s.327).

Şehre verilen zarar hakkında fazla bilgimiz yok, fakat açılan gedik o kadar büyüktü ki; ya tamir edilmeli ya da etkin bir şekilde savunulmalıydı. Birlikleri saldırmak için acele ederken Şapur yapay tepe üzerinde pozisyonunu aldı (Rawlinson, 1875, v.3, s.326). Şapur nehrin açtığı gedikten girmişti, fakat o gün su yeterince alçalmamıştı. Bu yüzden o tekrar çadırına döndü. Ertesi gün kenti kesinlikle alacağını düşünüyordu ve ordusu zafer şarkıları söylüyordu. Persliler geceyi ziyafet ve eğlenceyle geçirdiler (Fletcher, 1850, s.92; Neale, 1846, s.67; Butler, 1845, v.7, s.114).

Kuşatmanın üzerinden dört ay geçmesine rağmen Nusaybin piskoposu Yakub enerjisini yitirmedi. Sabahleyin Pers ordusu tam gedikten saldırmak üzereyken güçlü ve yeni bir görüntü dikkatlerini çekti. Halk tarafından geceleyin aceleyle yeni bir duvar örülmüştü. Bu duvar üzerinde uzun boylu birisi, erguvani elbiseler içerisinde başının üzerinde bir taç ile duruyordu. O direktifler veriyor gözükiyordu. Fakat Persli kalabalığa o kadar gazapla ve korkutucu bir şekilde bakıyordu ki; en cesur Persli asker bile o bakarken ürktü, o sırada Şapur “*Ashında şehrin imdadına yetişen imparatordu*” diye haykırdı (Baynes, 1911, v.1, s.59; Fletcher, 1850, s.92).Theodoret, duvarların yıkılışından sonraki olayları şu şekilde aktarır:

Şapur, o gün nehir çekilinceye kadar beklemede kaldı. Sonunda duvarlar arasında açılmış olan gediklerden şehre güven içerisinde gireceğini umarak bütün birliklerini çağırdı. O, daha sonra duvarların yeniden inşa edildiğini ve bütün çabasının boşa gittiğini fark etti. Aziz piskopos Yakub, dua ederek askerlerin ve şehir sakinlerinin cesaretini arttırdı. Duvarlar yeniden inşa edilmiş ve savaş makineleri şehrin içerisine yerleştirilerek düşmana saldırmak için konumlandırılmıştı. Bunun etkisiyle Şapur duvarlara bile yanaşmadı. (Theodoret, 1854, s.124)⁶.

Erbil Vekayinamesi, bu tarihteki kuşatmayla ilgili kısa bilgiler verir. Buna göre Şapur, 351-352 yılında sefere çıkarak Roma kentleri önünde kamp kurmuş, birçok kenti yağma ettikten sonra yeniden Nusaybin’e yürümüş burayı alamayınca da Mezopotamya’da çok sayıda asker bırakarak son deniz tarafından gelen barbar halklara karşı ülkesini korumak için geri dönmüştür* (Mşiha Zha, 2002, s.127; Akşit, 1985, s.585, 587). Theodoret, İran kralının yeniden inşa edilen duvar üzerinde birini gördüğünü ve korktuğunu yazar ve şöyle devam eder:

Şapur, sadece duvarların yeniden inşa edilmesinden ürkmemiş, aynı zamanda bir hayalden de ürkmüştü. O, duvarlar üzerinde şahane süslerle donatılmış bir adam gördü ve onun mükemmel parlaklıktaki erguvani cübbesi ve tacına şaşırılmıştı. Önce onu Roma imparatoru sandı ve onunla yakın bir mesafede olmakla ölümlü cezalandırılmaktan korktu. Fakat onların iddia ettiği doğruysa

⁶ Hikâye Theodoret’teki aynı şekliyle Theophanes ve Süryani Mihail tarafından da aktarılır. (Dodgeon-Lieu, 1994, s.170-171, 205)

* Mşiha Zha’nın bir kilise tarihçisi olmasına rağmen, 350 yılındaki kuşatmada Aziz Yakub’a hiç değinmemiş olması, yukarıda bahsettiğimiz gibi onun bu kuşatma esnasında hayatta olmadığı kanaatini güçlü kılmaktadır.

Constantius Antakya'daydı. Bir öngörüyle "Tanrı Romalılar için savaşıyor" dedi (Theodoret, 1854, s.124-125).

Müellif, hikâyenin devamında bu olanlara sinirlenen Şapur'un kızgınlıkla göğe doğru bir ok fırlattığını ve o sırada Süryani yazarların en mükemmeli olan Efraim'in de Aziz Yakub'dan yardım istediğini, Yakub'un aniden surlardan biri üzerinde ortaya çıktığını, sivrisinek ve kehlelerin Pers ordusuna karşı yürüyerek onları geri çekilmeye zorladığını yazıyor (Theodoret, 1854, s.125; Parry, 1895, s.224).

Ebu'l Ferec'in kronografyasında verdiği bilgiler de aşağı yukarı aynıdır. Bir farkla ki Ebu'l Ferec, surlar üzerinde Tanrı'ya dua eden kişinin Yakub değil Efraim olduğunu yazar. Suların gücüne dayanamayıp yıkılan duvarlar arasından içeriye giren Şapur, içeride yeniden inşa edilmiş surlar üzerinde barbarlara lanet okuyan Efraim'i görür:

Efraim, Allah'a yalvardı, O da düşmanların üzerine bulut bulut sinekler ve çeşit çeşit kehleler musallat etti; sırtları kuru ve yarık olan filler bu yüzden son derece muzdarip oldular. Kehleler atların burunları ve kulaklarına girdikleri için bunlar dizginlerini kırdılar, binicilerini attılar ve kaçtılar. Şapur da İran'a mahcubiyet içinde döndü (Ebu'l Ferec, 1999, v.1, s.134-135).

Paschale'in verdiği bilgiye göre yeni Firavun Şapur, şehri yok etmek üzereyken ve duvarlarda büyük bir yarık oluşmuşken Constantius görüntüsündeki bir adamın Nusaybin'in duvarları üzerinde gözükmesiyle daha da çileden çıktı ve Nusaybin halkına şöyle dedi: *Sizin kralınız güçlü değil, gelsin ve savaşsın ya da şehri teslim edin.* Onlar cevaben *Bizim için kralımız Constantius olmadan şehri teslim etmek yoktur* dedikleri zaman Şapur daha da öfkeleni. O, gördüğü hayale göre onların yalan söylediklerini düşünüyordu ve: *Niçin yalan söylüyorsunuz imparator Constantius'u şehrinizin surları üzerinde yürürken gözlerimle gördüm* demişti (Paschale Kroniği'nden aktaran Dodgeon-Lieu, 1994, s.205).

Fakat Kral Şapur'un yardımcıları birlikte fısıldaştilar ve sonunda *Ey kral, imparator Constantius gerçekte Antakya'da. Senin gördüğün insandan daha başka bir şey.* O sırada Şapur mızrağını şehrin duvarlarına karşı fırlattı ve karamsar bir şekilde çadırına çekildi. Persli kalabalık kendi inine çekilirken Aziz Yakub surlardan onlara bakıyordu ve Tanrı'nın lanetinin onların üzerine olduğunu söyledi (Ephraim, 1898, v.13, s.143, not 3; Fletcher, 1850, s.92; Bleterie, 1784, v.2, s.304; Neale, 1846, s.67-70; Butler, 1845, v.7,

s.114). Urfalı Mateos'un vekayinamesine bir zeyl yazmış olan Papaz Grigor, bu olayı Hz. Nuh'un tufan hikâyesiyle birleştirerek aktarır:

O, (Yakub) erguvani esvaplar giymiş bir kral kıyafetinde ve etrafında askerler olduğu halde, surun üstünde dolaşıyordu. Bu manzara karşısında dehşete düşmüş olan İran askerleri, yıkılmış oldukları sura karşı yaklaşmaya cesaret edememişlerdi. Onlar aynı zamanda bir gazaba uğramışlardı. Atları bir sürü zehirli böceklerin hücumuna uğramış, gemilerini kırmış ve zapt edememişlerdi. İran imparatoru Hz. İsa'nın bu icraatından dolayı ve aziz patrik Hogop (Yakub)'un duaları sayesinde yenilip mecburen geri çekilmişti. Çünkü Allah kendisinden korkanların isteklerini daima yerine getirir (Urfalı Mateos, 1987, s.310-311)⁷.

Bundan sonraki süreçte, yukarıda ana kaynakların belirttiği sinek bulutu gökyüzünde gözüktü ve gökyüzünü karanlıklaştırdı. Birkaç dakika sonra milyonlarca siyah sinekle doldu. Sinek sürüsü şehri geçerek Perslilerin kampı üzerine geldi. O sırada hiddetle sıçrayan ve binicilerini üzerinden atarak ova üzerinde koşan atlar, hortumları ile gökyüzüne yükselen filler acıyla bağırarak kaçtılar (Neale, 1846, s.70-71; Parry, 1895, s.224; Butler, 1845, v.7, s.114).

Paschale'in ifadesiyle, Nusaybinlilerin duası düşmanlarına galip gelmişti. Tanrı onlara karşı iyi niyetliydi, sular duvarları dövdüğü zaman duvarlar onun rızasıyla zarar görmüş, fakat sonradan yeniden yükselmişti. Pers askerleri geri dönmeye çalıştıkları esnada gökyüzünde karanlık bir bulut belirdi ve korku içerisinde ve panikle kaçtılar (Paschale Kroniği'nden aktaran Dodgeon-Lieu, 1994, s.204). Şapur, girişiminin umutsuzluğuna inanmıştı. Bununla birlikte o kuşatmaya bir müddet daha devam etti, artık büyük saldırı yapmadı ve ayrıldı (Rawlinson, 1875, v.3, s.327; Neale, 1846, s.71; Baynes, 1911, v.1, s.59). Bazı kaynaklar Şapur'un kuşatmayı kaldırma sebebi olarak Massagetae halkının kendi ülkesini işgal etmesini gösterir. Böylece bir süreliğine doğu sınırı barış içerisinde kaldı (Gibbon, 1804, v.2, s.320-321; Bletterie, 1784, v.2, s.303; Fletcher, 1850, s.91-92; Elliot, 1849, v.1, s.164; Baynes, 1911, v.1, s.59-60).

Böylece Şapur, birliklerini üç kez Nusaybin şehrinin duvarına yönlendirmiş ve üç kez askerlerinin cesaretlerini ve mühendislerinin maharetlerini boş yere sergilemişti. Cesur şehir yine de boyun eğmemişti (Keightley, 1841, s.319; Parry, 1895, s.224). Şapur, 20 bin

⁷ Zeyli kaleme alan müellif Grigor, hata ile bu kuşatma hadisesinin Yazdigerd'in torunu Cabades (Kawad, 486-497) yılında vuku bulduğunu belirtir. Bkz. Aynı Eser, s. 310.

adam kaybettikten ve makinaları yaktıktan sonra dört aydan fazla süren kuşatmayı kaldırdı. Belki bu kadar erken ayrılmayacaktı fakat kuşatma ablukaya dönecekti. Kuzeydoğu sınırından ona tehlike haberleri ulaşmasaydı garnizonu aç bırakarak itaate zorlayacaktı. Şehirde komuta eden Kont Lucilliaus ve şehrin piskoposu Yakub kenti kurtarmanın onurunu paylaştılar. Birincisi cesareti ve askeri yeteneği sayesinde ikincisi de insanların özgürlükleri ve dinleri için savaşmalarını öğütleyen duaları sayesinde (Bleterie, 1784, v.2, s.304; Rawlinson, 1875, v.3, s.326-327).

Aziz Yakub'un Ölümü ve Eserleri

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Aziz Yakub'un ölüm tarihiyle ilgili gerek ana kaynaklarda gerekse modern kaynaklarda bir belirsizlik vardır. Kaynakların bazıları Yakub'un 338'de öldüğünü, diğer bazıları ise onun 350 yılındaki Şapur'un üçüncü kuşatmasında hazır bulunduğunu kaydeder. Olayların seyri açısından makul görünen onun 338 tarihinde öldüğüdür ki Menbicli Agapius ile Anonim Edessa kroniği açıkça 338 tarihini verir (Agapius, 1911, v.7, s.565; Anonim, 1864, v.5, s.32; Honigmann, 1997, v.9, s.101). Chronicon Ps. Dionysianum'da ise bu tarihe yakın olan 650 Grek yılı (m. 339) yılı kaydedilir (Adıgeçen kaynaktan alıntılanan Dudgeon-Lieu, 1994, s.171). Historia Sancti Ephraemi 7 isimli kaynaktan onun ilk Nusaybin kuşatmasında öldüğü ve öğrencisi Aziz Efraim'in üzüntüyle sarsılmasına rağmen onun cenazesini büyük bir asaletle idare ettiğine dair bir not vardır (Historia Sancti Ephraemi 7'den nakleden Dudgeon-Lieu, 1994, s.171). Bunun yanında, Mşiha Zha'nın 350 yılı kuşatmasını anlatırken onun ismini hiç telaffuz etmemesi, Ebu'l Ferec'in ise doğrudan surlar üzerindeki kişinin Efraim olduğunu belirtmesi, Aziz Yakub'un bu kuşatma esnasında hayatta olmadığına dair kanaatleri güçlü kılıyor. (Mşiha Zha, 2002, s.127; Ebu'l Ferec, 1999, v.1, s.134-135).

Azizlerin hayatlarıyla ilgili bir eser yazmış olan Gennadius, Yakub'un Nusaybin şehrinin piskoposu olduğunu, lakabının bilge olduğunu yazar ve Constantinus zamanında öldüğüne dair genel bir bilgi verir. Müellifin verdiği bilgiye bakılacak olursa Yakub, bu imparatorun babası Büyük Constantine'in talimatı doğrultusunda açıkça şehri koruması için Nusaybin duvarları içerisinde gömüldü. Yıllar sonra putperest Julian Nusaybin'e girdi ve ne orada gömülen kişinin şöhretini ne de Constantine'nin inancını kabul etmekte isteksizdi ve Aziz'in bakiyelerinin şehrin dışına çıkarılmasını emretti

fakat birkaç ay sonra öldü ve imparator Jovian onun yerine geçti (Gennadius, 1906, v.3, s.386). Hocası Aziz Yakub'dan *Hakikatin Güzel Kokusu* olarak bahseden Efraim de Nusaybin piskoposu Yakub'un hayatı boyunca şehri dualarıyla koruduğunu ve şimdi öldüğünü, şehirde gömülü olduğunu ve onun kalıntılarının Perslileri uzak tuttuğunu yazıyor (Burkitt, 1904, s.99; Harvey, 1998, s.114; Segal, 2002, s.228).

Modern bir kaynağa göre, 363 yılındaki antlaşma uyarınca şehir terk edilmeden Jovian tarafından taşınmaya zorlanan Nusaybin halkı, bu azizin kutsal kalıntılarını da kendileriyle taşıdılar (Butler, 1845, v.7, s.115). 974'teki seferinde Bizans imparatorunun bizzat Nusaybin'e kadar gelerek burada 600 yıl evvel Amid'e nakledilmiş olan Nusaybinli Yakub'un kemiklerini çıkarmayı ummaktaydı (Mateos, s.25; Honigmann, 1970, s.97). Bununla birlikte, azizin mezarını temsil eden mozolesi, bugün Nusaybin'de kendi adını taşıyan kilisenin içinde bulunmaktadır (Bkz. Resim 3). Onun yortusu, Latinler tarafından 15 Temmuz, Yunanlılar tarafından 13 Ocak ve 31 Ekim, Süryaniler tarafından 18 Ocak ve Ermeniler tarafından da Aralık ayındaki bir Cumartesi günü kutlanır (Butler, 1845, v.7, s.115).

Aziz Yakub'un geride bıraktığı eserlerine gelince: Onun kaleme aldığı eserlerin sayısı ve isimlerini de yine Gennadius'a borçluyuz. Buna göre Aziz Yakub'un yazıları 26 kitapta toplanır. Başlıcaları şunlardır: *İnanç Üzerine, Heretiklere Karşı, Merhamet (Hayır) Üzerine, Oruç Üzerine, Dua (İbadet) Üzerine, Diriliş Üzerine, Ölümünden Sonraki Hayat Üzerine, Tevazu Üzerine, Pişmanlık Hakkında, Memnuniyet Üzerine, Bekâret (Namus) Üzerine, Ruhun Bedeli Üzerine, Sünnet Üzerine, Kutsal Üzümler Hakkında, İsiyah'ta Söylenenler Hakkında*. O aynı zamanda bir kronik kaleme aldı (Gennadius, 1906,v.3, s.386).

Aziz Yakub'un öğretileri ve yazıları ona sonra da ardılı Aziz Efraim'e Süryani doktorları arasında bir rütbe sağladı ve Ermeniler onu ulusal kiliselerinin başlıca doktorlarından biri olarak onurlandırır. Söylendiğine göre, Aziz Yakub bir Süryani olmasına rağmen Ermenilerin Gregory adındaki kutsal piskoposunun isteği üzerine onların eğitimi için Ermeni dilinde mükemmel bilimsel eserler yazdı. Gregory, mektubunda Aziz Yakub'un ziyaretinden ve birkaç gün kendisiyle kalmasından mutlu olacağını dile getirdi. Aziz Yakub onun isteğini 18 kusursuz söylevle kabul etti (Butler, 1845, v.7, s.115-116).

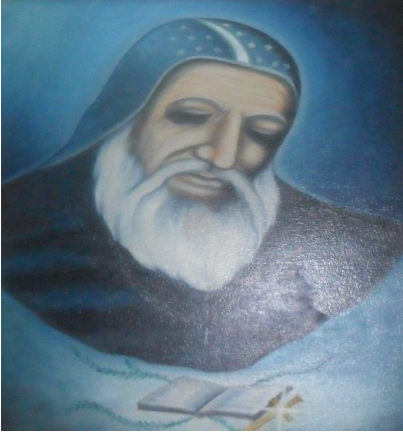
Sonuç

Nusaybinli Aziz Yakub, Hıristiyanlığın Mezopotamya'daki ilk inkişaf ettiği dönemde sınır şehri Nusaybin ve genel olarak Mezopotamya'nın en önde gelen ilim ve din adamlarından biri olmuştur. 325 yılında Hıristiyanlığın temel meselelerinin görüşülmesi için İznik'te toplanan konsilde doğu Hıristiyanlığın temsilen katılmış ve bu konsilden sonra yerlisi olduğu Nusaybin'de bir akademi kurarak Mezopotamya ve çevresinde çileci hayatın yayılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur.

Aziz Yakub, 338 yılında ve ayrıca göz ardı edilmeyecek kadar önemli olan bazı kaynaklara göre de 350 yılındaki Sasani kuşatmaları sırasında önemli bir görev üstlenmiş ve güçlü Şapur ordusuna karşı kent halkının maneviyatını canlı tutarak İran kralının kent önünden mahcup dönmesinde başrolü oynamıştır.

Aziz Yakub'un, 325 İznik konsilinden sonra Nusaybin'de kurduğu akademi, aynı zamanda Mezopotamya'da din merkezli akademik eğitim faaliyetlerinin ilk örneklerinden biri olmuş, bu akademide yetişen Aziz Efraim gibi öğrenciler vesilesiyle bu bölgeden dünyanın birçok merkezine ilim faaliyetleri yayılmıştır. Bu bağlamda Aziz Yakub ismi sadece Nusaybin değil aynı zamanda Mezopotamya'nın da siyasi, dini ve ilmi tarihi açısından önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resimler

Resim 1: Aziz Yakub (Temsili Resim)

Resim 2: Aziz Yakub Kilisesi (Nusaybin)

Resim 3: Aziz Yakub'un Mezarı (Kilise içi)

Resim 4: Mygdonius (Hirmas-Çağçağ) Nehri (Nusaybin)

Resim 5: Aziz Yakub Kilisesi (iç Kısım)

Resim 6: Aziz Yakub Mezarı (Kilise içi)

Kaynakça

- Agapius (Mahboub) De Menbidj, (1911). Kitab al-unvan, (A. A. Vasilev, Arapça metin ve Fr. çev.), *Patrologia Orientalis*, v.7, Paris 1911.
- Akşit, O. (1985). *Roma imparatorluk tarihi*, (MÖ.27-MS. 395), İstanbul: İÜEF.
- Akyüz, G. (1998). *Nusaybin'deki mor yakub kilisesi ve nusaybin okulu*, Mardin: Resim Matbaacılık.
- Anonim, (1864). The chronicle of edessa (Urfa Kroniği), (B. Haris Cowper, İng. çev.), *The Journal of Sacred Literature and Biblical Record*, (B. H. Cowper, ed.), v.5, London: Williams&Norgate.
- Anonim, (2010). *Siirt vekayinamesi*, (C. Kabadayı, çev.), İstanbul: Yaba.
- Baynes, N. H. (1911). Constantine's successors to jovian: and the struggle with persia, *cambridge medieval history*, v.1, New York, 55-86.
- Bede, (1843). *The ecclesiastical history of english nation*, (J. A. Giles, İng. çev.), London:
- Bleterie, A. (1784). The history of emperor jovian, (j. duncombe, ing. çev.), *select works of the emperor julian and some pieces of the sophist libanius*, v.2, London, s.258-364.
- Buckingham, J. S. (1827). *Travels in mesopotamia*, London: Henry Colburn, New Burlington Street.
- Burkitt, F. C. (1904). *Early eastern christianity st. margaret's lectures 1904 on the syriac speaking church*, New York: E.P. Dutton&Company
- Bury, J. B. (1896). Date of the battle of singara, *Byzantinsche Zeitschrift*, v.5, Leipzig: 302-305.
- Butler, A. (1845). *The lives of the fathers martyrs and other principal saints*, v.7, Dublin: J. Duffy, 23 Anglesea Street.
- Dodgeon, M. H.-Lieu, S. N. C. (1994). *The roman eastern frontier and the persian wars, (A.D. 226-363), A Documantary History*, London&New York: Routledge.
- Ebu'l Ferec, Ibnu'l İbri, Gregory Abu'l Ferec (Bar Habreus), (1999). *Abu'l-Farac Tarihi*, (Ö. R. Doğrul, çev.), Ankara: TTK.
- Elliot, H. M. (1849). *Bibliographical index to the historians of Muhammedan India*, v.1, Calcutta: J. Thomas, Baptist Mission Press.
- Ephraim, (1898) Hymns and homilies, (J. Gwyn, İng. çev.), *a select library of nicene and post-nicene fathers of the christian church*, v.13, New York:
- Fletcher, J. P. (1850). *Notes from nineveh and travels in mesopotamia, assyria and syria*, philadelphia: Lea&Blanchard.
- Gennadius, (1906). Lives of illutrous men, (c. richardson, ing. çev.) *a select library of nicene and post nicene fathers of the chrisitian church*, v.3, New York:
- Gibbon, E. (1804). *The history of the decline and fall of the roman empire*,v.2, Philadelphia: W. Y. Birch&Abraham Small, South Second Street.
- Harvey, S. A. (1998). St. ephrem on the secent of salvation, *Journal of The Theological Studies*, April 1998, Sayı, 49.

- Honigmann, E. (1997). Nasibin, *İslam Ansiklopedisi*, v.9, 99-103.
- Honigmann, E. (1970). *Bizans devleti'nin doğu sınırı*, (F. Işıltan, çev.), İstanbul: İÜEF.
- Honigmann, E.-Bosworth, C. E. (1993). Nisibis, *Encyclopedia of Islam*, (Yeni Basım), v.7, 983-984.
- James of Edessa, (1899). The chrological canon james of edessa, (E. W. Brooks, İng. çev.), *Zeitschrift für Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, Bd. LIII, 261-327.
- Jonha, S. (2003). The mesopotamian schools of edessa an jundi shapur: the roots of modern medical schools, *The American Surgeon*, Temmuz, 69, Sayı 7, 627-630.
- Keightley, T. (1841). *History of the roman empire, from the accessian of augustus to the end of the empire of the wast*, (J. T. Simith, ed.), Boston: Hilliard, Gray and Company.
- Kütük, A. (2012). *Bizans imparatorluğu döneminde nusaybin'in siyasi, sosyal, iktisadi, mimari ve kültürel durumu, (IV.-X. Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Malcolmn, S. J. (1829). *History of persia, from the most early period to the present time*, v.1, London: John Murray, Albemarle Street.
- Mşihha Zha. (2002). *Erbil vekayinamesi*, (E. Sever, çev.), İstanbul: Yaba.
- Neale, J. M. (1846). *The triumphs of the cross, tales of christian heroizm*, London: J. Masters, Aldersgate Street.
- Neusner, J. (1969). *A History of the jews in babylonia*, v.4, Leiden: Brill.
- Oussani G. (1913). Persia, *The Catholic Encyclopedia*, v.11, 712-725.
- Parry, O. H. (1895). *Six months in a syrian monastery*. London: Horace Cox, Windsor House, Bream's Buildings, E. C.
- Philostorgius.(1855). *The ecclesiastical history of philostorgius*, (E. Walford, İng. çev.), London:
- Rae, G. M. (1892). *The syrian church in India*, London: William Blackwood&Sons.
- Rawlinson, G. (1875). *Seven great monarchies of the ancient eastern world*, v.3, New York: John W. Lovell Company.
- Saint Ephraemi Syri, (1866). *Carmina nisibena*, (Dr. G. Bickell, Fr. çev.), Lipsiae: F. A. Brockhaus.
- Segal J. B. (2002). *Edessa (Urfa)*, (A. Arslan, çev.), İstanbul: İletişim.
- Sykes, P. M. (1915). *A History of Persia*, v.1, London: Macmilan and Co., Limited St. Martin Street.
- Şer, A. (2006). *Nusaybin akademisi*, (N. Doru, çev.), İstanbul: Yaba.
- Theodoret, (1854). *History of the church from 322 to the death of theodoret of mopsuestia, A.D. 427*, (With Memoirs of the Authors, İng. çev.) London: Henry G. Bohn, York Street, Convent Garden.
- Urfalı Mateos, (1987). *Urfalı mateos vekayinâmesi (952-1156) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (H. D. Andreasyan, Türkçe çev.), Ankara: TTK.
- Vailhe, S. (1911). Nisibis, *The catholic encyclopedia*, v.11, 84-85.

- Wigram, W. A. (1910). *An introduction to the history of the assyrian church, or the church of the sasanid persian empire, (100-640 A.D.)*, London: Society For Promoting Christian Knowledge.
- Wright, W. (1894). *A short history of syriac literature*, London: Adam&Charles Black.
- Zosimus, (1814). *The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire*, (Oxford Edition, İng. çev.) London: Printed for J. Davis, Essex Street.